

ir darybos problemas (kaip žinoma, „prieveiksmių, tarnybinių ir ekspresinių kalbos dalių daryba nėra išsamiai aprašyta“, p. 12). Kita vertus, gal svarstyti, ar tikslinga atskirti tam tikrų priesagų vedinius nuo suprieveiksmėjusių žodžių, irgi turinčių formantus (baigmenis), juolab kad neįmanoma nubrėžti aiškesnės ribos tarp vedinio ir suprieveiksmėjusio žodžio, pvz.: *rungčiomis* (atseit, priesagos *-čiomis* vedinį, p. 541) atskirti nuo *nejučiomis* (atseit, nuo prieveiksmio su formantu *-iomis*, p. 562). Kad toks atskyrimas yra sąlygiškas, dirbtinokas (ypač aiškinantis kirčiavimo polinkius), rodo ir paties Pakerio autorinis tekstas, kuriame nereti modaliniai žodeliai „galbūt“, „turbūt“ ir pan.

Aptariant tarnybinių ir ekspresinių žodžių kirčiavimą, manyčiau, nėra tikslinga šias dvi leksikos klases dar skaidyti į kalbos dalis, kurių ribos yra gana sąlyginės, o darybos kriterijus menkai tepritaikomas.

Recenzuojamame ir kituose A. Pakerio akcentologijos darbuose, kaip sakyta, susisteminta nepaprastai daug bendrinės kalbos ir tarmių medžiagos, kurios vertė kirčiavimo tyrėjams ir normintojams yra neįkainojama. Atliktas išskirtinio kruopštumo ir kantrybės reikalaujantis darbas. Tokio pobūdžio ir tokios apimties darbuose neretai akis bado korektūros klaidos. A. Pakerio veikalui tai nebūdinga – specialiai neieškant niekas nekliūva.

Šen bei ten autorinio teksto žodžius (įskaitant ir vieno kito kalbininko pavardę), Pakerys mėgsta sukirčiuoti. Toks būdas visai tinkamas mokomajam leidiniui, tačiau mokslo veikale, ko gero, atlieka „pašalinio triukšmo“ vaidmenį, o cituojančiam autorių reikia būti itin atidžiam.

Antano Pakerio „Akcentologiją“ vertinu kaip kapitalinį veikalą, išsamiai aprašiusį lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistemą su visais jos nelygumais ir svyravimais, padėjusį rimtą medžiaginį pagrindą bk kirčiavimo normoms ir jų kodifikacijai vertinti ir apskritai lietuvių kalbos kirčiavimo sinchroniniams

bei diachroniniams tyrimams. Kiekvienas kalbininkas, kuriam bent kiek rūpi lietuvių kalbos kirčio dalykai, Pakerio knygas visuomet turės po ranka. O autoriui tebus leista palinkėti ilgai neužtrukti su apibendrinamuoju tomu.

Bonifacas Stundžia

Новое в русской этимологии, I,
Москва, Институт русского языка им.
В. В. Виноградова РАН, 2003, 280.

Prieš pusę šimtmečio Makso Fasmerio vokiškai parašytas tritomis rusų kalbos etimologijos žodynas (išėjęs Heidelberge 1950–1958), vėliau išverstas (kiek papildant) rusiškai ir keturiais tomis išleistas (o paskui dar sykį perspausdintas) Maskvoje, ir įžengus į XXI amžių toliau lieka informacijos apie rusų kalbos leksikos kilmę svarbiausiu sąvadu. Ilgalaikis aktualumas, be abejo, gali būti laikomas įrodymu, kad Fasmerio žodynas – iškilus, labai vertingas etimologijos veikalas. Antra vertus, galima sakyti, kad tai rodo ir rusų etimologinės leksikografijos atsilikimą. Po Fasmerio paskelbta daugybė etimologinio pobūdžio darbų (straipsnių ir knygų), liečiančių rusų kalbos atskirų žodžių ar ištisų žodžių grupių bei leksikos sluoksnių kilmę. Naujieji istoriniai ir tarmių žodynai leidžia į etimologijos apyvartą įtraukti anksčiau dar visai nežinotų žodžių ar patikslinti jau žinotųjų formą, semantiką, datavimą, geografiją – visa, kas gali palengvinti etimologizavimą. Naujo solidaus žodyno, apibendrinančio pastarojo pusės amžiaus etimologijos tyrimų rezultatus ir atsižvelgiančio į naujuosius leksikos šaltinius stygius ypač ryškiai jaučiamas bendrajame slavų kalbų etimologinės leksikografijos suvešėjimo fone. Beveik nebėliko slavų kalbų, kurios paskutiniaisiais dešimtmečiais nebūtų susilaukusios joms skirtų etimologijos žodynų.

Negalima sakyti, kad minėtas atsilikimas pačios Rusijos kalbininkų liko nepastebėtas ir kad visai nebuvo imtasi žygių tolydžio vis didėjančią spragą kaip nors užtaisyti. Tačiau nuveikta ne tiek jau daug. Maskvos universitete N. Šanskio ir jo vadovautų kalbininkų grupės rengtas žodynas buvo orientuotas į bendrinę leksiką, ypač naująsias svetimybes ir nepasižymėjo reikiamu moksliniu brandumu; jo leidimas užsitęsė ir ilgainiui kaip ir visai nutrūko (prie vadovo gyvos galvos 1963–1982 išėjo 8 knygutės su A-K žodžiais). P. Černycho dvitomiame žodyne, nors išleistame 1993, negalima tikėtis rasti naujausios etimologijos atšvaitų jau vien todėl, kad jis parašytas žymiai anksčiau (autorius mirė 1970), be to, jame pirmenybė paprastai teikiama rašytinei žodžio istorijai, o ne tolesnei etimologijai. Dar kitą rusų bendrinės kalbos etimologijos žodyną vėliau buvo užsimota rengti Rusijos mokslų akademijos V. Vinogradovo rusų kalbos institute. Su tuo kaip tik ir susijusi čia apžvelgiama knyga. Iš jos pratarmės (3–5), priklausančios A. Anikino plunksnai, sužinome, kad minėto instituto kalbininkų grupė, turėjusi etimologijos žodyną rašyti orientuodamasi į septyniolikos tomų (1948–1964) dabartinės rusų bendrinės kalbos žodyno leksiką, gyvavusi 1986–1994 (ar gal tik iki 1993, kaip nurodyta antraštinio lapo atvirakštinės pusės anotacijoje) ir jau tada buvusi parengusi šią knygą, turėjusią pasirodyti kaip bandomasis būsimos etimologijos žodyno sąsiuvinis.

Knyga iš tikrųjų ir yra tarsi koks atrankinis etimologijos žodynėlis su alfabetiškai (nuo A iki Я) išdėstytais aiškinamaisiais žodžiais. Reikia manyti, kad pirmiausia atrinkti tie žodžiai, kurie anksčiau arba visai neetimologizuoti, arba kurių aiškinimas po Fasmerio pasirodė esąs labiausiai pažengęs į priekį. Autoriai, kurių, kaip matyti iš tolokai nuo knygos pradžios atsidūrusio jų sąrašuko (31), yra visi devyni, ne tik referuoja naująją etimologijos literatūrą, bet kartu ypač žiūri pateikti tokius žodžius, dėl kurių kilmės

ir jie patys gali (ar bent tariasi gali) pasakyti daugiau ar mažiau svarų žodį.

Nėra ko stebėtis, kad žodynėlis prasideda skoliniu (*абаз* „senovinė persų ir gruzinų moneta“), skoliniu ir baigiasi (*янтáрь* „gintaras“). Skolinių jame bene daugiau nei pačių rusų žodžių. Rimtuose etimologijos žodynuose šiaip jau paprastai labiausiai domimasi veldiniais (ir ne tik tais, kurie vartojami dabartinėje bendrinėje kalboje), o skoliniai ir ypač naujosios svetimybės lieka specialiams skolinių ir vadinamiesiems tarpautinių žodžių žodynams. Antra vertus, nuo skolinių niekada visai neatsiribojama. Ypač tai netiktų daryti slavų kalbų etimologijos žodynuose. Slavų kalbos tarpusavy labai artimos, jų veldiniai dažniausiai tie patys. Atmetus skirtingus naujadarus (jie bemaž visi aiškūs ir etimologizavimo nėra reikalingi), atskiros slavų kalbos leksikos (sykiu žymiu mastu ir atsakančio etimologijos žodyno) specifiką bei individualumą bene labiausiai lemia skirtingi skoliniai (pavyzdžiui, baltarusių leksikos būdingiausias skiriamasis bruožas – didelė polonizmų priemaiša). Rusų kalba skolinių turi daug ir įvairių. Vieni plito per raštą (čia pirmiausia minėtini skoliniai iš bažnytinės slavų kalbos), kiti, kartais vadinami liaudiniais, buvo nugirsti ne tik iš aplinkinių kaimynų, bet ir iš didžiulės imperijos viduje atsidūrusių aborigenų. Skoliniai žodynėlyje aiškinami plačiai, paprastai nesustojama nurodžius artimiausią (tiesioginį) šaltinį, bet dar domimasi ir tolesne originalo kilme. Daugiau ar mažiau straipsnių apie skolinius yra parengę bene visi rinkinio autoriai. Naujumo ir reikiamos kompetencijos ypač nestinga A. Dybo, A. Anikino straipsniams (pastarasis, beje, ne sykį užsimena savo kitus jau skelbtus skolinių tyrimus). Tik retkarčiais įtraukta tokių skoliniam skirtų striukų straipsnelių, kurie neatitinka etimologijos naujumo reikalavimo, suponuojamo knygos antraštės. Palyginti su Fasmeriu, pavyzdžiui, dėl skolinio *флігель* tik jo datavimo duomenų pridėta, o tokio

ýкуче straipsneliukas visai neturi nieko naujo, net kuklesnis už Fasmerio.

Kitų indoeuropiečių kalbų etimologijos specialistams ir mėgėjams už skolinius paprastai įdomesni pačių rusų žodžiai. Daugiausia endogenių žodžių straipsnių yra pateikę A. Anikinas ir A. Pičchadzė. Iš likusių knygos sutorių atskirai dar būtų galima minėti nebent T. Nevskają, o kiti neskolinčius žodžius yra tik atsitiktinai lietę ar juos net visai aplenkę. Nors atrenkant žodynėliui endogenius žodžius irgi pirmiausia atsižvelgta į naujų sprendimų paieškas, bent kiek dar bus lėmęs ir teminio principo paisymas: tarp A. Anikino aiškinimų ryškia vietą užima pastangos gana nuosekliai iš naujo peržvelgti rusų kalbos skaitvardžių kilmę bei darybą. Ir šiaip nesunku susidaryti įspūdį, kad pats skelbiamų dalykų naujumas ne vienu atveju yra tik reliatyvus. Pavyzdžiui, s. v. *лѣто* dėstoma pagrindinė mintis dėl sl. **lěto* „vasara, metai“ sąsajos su lie. *lētās* „romus, nuolaidus“ ir kitais šaknies (ide.) **lē-* „(at)leisti, atlėgti“ žodžiais, A. Vajano paskelbta tuoj po II pasaulinio karo ir jau seniai referuojama slavų kalbų etimologijos žodynuose (be Sławski IV 69 t. ir ЭССЯ XV 8 tt., ypač 11, dar žr. БЕР III 590 tt., ypač 592, ЭСБМ V 291 t., ЕСМ III 269 t., Gluhak 391, ESJS 415, Schuster-Šewc 832 t.), prie naujų šiaip taip dar gali būti skiriama vien rusų kalbos etimologinės leksikografijos fone (Fasmerio žodyne iš tiesų į ją dar nebuvo spėta atsižvelgti).

Dar ne visos pritariamai referuojamos naujovės tiek tvirtai įrodytos, kad jau būtų galima pamiršti ankstesnius aiškinimus. Pavyzdys – mėginimas r. *назыча* „(už)antis“ (sl. **pazucha*) laikyti priesagos vediniu iš *naz* (sl. **pazь*) „išskroda, išdroža“. Panašiai gal nederėtų taip ryžtingai pritarti nuomonei, kad sl. **lьнь* „linai“ indoeuropietiška kilmė nebekelianti abejonių, ir juo labiau taip palankiai žiūrėti į žodžio tolesnį siejimą su ide. **lei-* „lieti“: jau į Pokorno žodyną **lī-no-* „linai“ įtrauktas tik su klaustuku, ir paskesni žymiausi etimologai dar labiau linkę manyti, kad tai

veikia ne visai aiškios tolesnės kilmės Viduržemio jūros regiono žodis, tik vėliau išplitęs Europoje, veikiausiai išstumdamas anksčiau turėtus to paties augalo (ar primitivesnių jo pirmtakų) pavadinimus (Frisk II 125 t., Kluge²⁴ 568 t.).

Norint pateikti savo ar kitų naują, tuo tarpu paskutinį žodį, reikia būti gerai susipažinusi su dabartine etimologijos literatūra. Jau iš bibliografinių sutrumpinimų sąrašo (10–30) matyti, kad remiamasi plačia literatūra. Nemažai literatūros dar nurodyta pačiame tekste nesutrumpintai. (Pasitaiko neapsižiūrėjimų: sutrumpinimas Сл. смол. гов. sąrašė iš savo alfabetinės vietos nušokęs prie Сл. рус. гов. Мордов.; nors į sąrašą įtrauktas sutrumpinimas Соболевский Рус. заимств., ta knyga tekste, 41 p., nurodoma ir nesutrumpintai). Tačiau paskutiniojo dešimtmečio leidinių nedaug, vos keletas. Taip yra todėl, kad knyga parengta, kaip sakyta, anksčiau ir prieš pat išleidžiant, matyt, mažai tebuvo atnaujinta. O kaip tekstą gali sendinti, padaryti nebeaktualų net vien tai, kad tenkinamasi kurio nors veikalo tiktai ankstesniu leidimu, rodo štai kad ir toks pavyzdys. Straipsnių autoriai, tegu ir skirtingi, prireikus remiasi vis tuo pačiu 21 (1975) žinomo Kliugės žodyno leidimu (60, 114, 115, 212 ir kt.), kuris tik vienas nurodytas ir literatūros sąrašė, nors dabar jau išėjęs 24 (2002). Straipsnyje *сметана* „grietinė“ esantis konstatavimas, kad senosios nuomonės dėl v. *Schmant* „t. p.“ slaviškos kilmės dabar atsisakyta ir kad apie ją Kliugės žodyne net nebeužsimenama, nebėra aktualus: dabar, kaip matyti iš to žodyno, iš pamatų perdirbto bei iš esmės atnaujinto E. Zėboldo, keleto paskutiniųjų leidimų, laikomasi kaip tik tokios nuomonės (Kluge²³ 730).

Šioje striukoje recenzijėlėje, netoli išbėgusioje iš paprastos anotacijos, nebuvo kaip bent kiek labiau įsitraukti į vieno ar kito žodžio kilmės persvarstymą, juo labiau nesiekta dar ką nors iš šalies pridurti. Tik vieną mažmožį baigiant vis dėlto knieti pripleikti.

Aiškinant (s. v. *плюгавый*) sl. **pl'uga* – le. (ret.) *pluga* „smarkus lietus, liūtis“ (kaš. „šlapdriba“), r. (trm.) *плюга* „smuklynė, liūnas (miške)“ ir kt., nereikėtų palikti nuošaly jo tikslaus atliepinio lie. (trm.) *pliaugà* „ilgas lietus, dranga“. Nors jis dabar retas, tuo tarpu težinomas iš vienos vakarų dzūkų šnekotos, jo senumą paremia visai priešingame Lietuvos pakraštyje šiauriniams vakarų aukš-

taičiams (irgi tik vienoje šnekoje) pažįstamas tokios pat reikšmės kitas morfologinis variantas *pliaugė* (abu LKŽ X 201).

Po antraštės įrašytu skaičiumi I norima, be abejo, pasakyti, kad tai sumanytos serijos tiktai pradžia. Tad lauksime kitų panašių knygų, ne tik praturtinančių rusų etimologinę leksikografiją ir apskritai slavų etimologiją, bet svarbių ir baltų etimologijai.

Vincas Urbutis